

С. С. Нестеренко,
д. е. н., доцент, директор, Інститут економіки та менеджменту,
Університет "Україна", м.Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9090-3470>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.21.19

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНИМ СТАНОМ ЛІСОВОЇ ГАЛУЗІ

S. Nesterenko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Director,
Institute of Economics and Management, University "Ukraine", Kyiv

MANAGEMENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC STATE OF THE FOREST INDUSTRY

В представленому матеріалі здійснено аналіз фінансово-економічного стану лісової галузі, який засвідчив погіршення фінансових результатів діяльності державних підприємств лісового господарства, що спричинено як підвищенням податкового навантаження на них, так і зменшенням попиту на лісопродукцію і незадовільною існуючою системою управління галуззю. Особливо негативним є тенденція перевищення темпів зростання собівартості реалізованої продукції над темпами зростання чистого доходу, що негативно позначалося на фінансових результатах діяльності суб'єктів господарювання лісової галузі. В статті відзначено, що рентабельність діяльності підприємств постійно знижується, а також спостерігається перевищення суми кредиторської заборгованості над дебіторською в 3–4 рази, що свідчить про незадовільний стан управління оборотними ресурсами на підприємствах галузі.

Виявлено тенденцію до збільшення кількості збиткових суб'єктів господарювання галузі (із 8 до 18 підприємств), а також значного зменшення рівня прибутковості для традиційно рентабельних областей лісокористування (на кінець 2020 року – 164 (із 318 всього) підприємства мали рентабельність менше 1%), що практично не дозволяє здійснювати розвиток лісової галузі.

Серед фінансових проблем лісового господарства виокремлено проблему надмірного рівня податкового тиску на державні підприємства лісового та мисливського господарства, що полягає у виплаті ними 80 % дивідендів з чистого прибутку на користь держави як обов'язкового платежу. На підставі розрахункових даних, зроблено висновок, що з 2019 року ставки рентної плати в Україні за спеціальне використання лісових ресурсів зросли від 102,99% до 171,2 % порівняно з 2015 роком, що свідчить про неможливість здійснення реінвестування власних коштів в оновлення та модернізацію матеріально-технічної бази лісогосподарських підприємств.

Погіршення фінансово-економічного стану лісової галузі обумовило негативні тенденції щодо здійснення лісогосподарських та лісокультурних робіт, особливо, в південних та південно-західних регіонах – спостерігається катастрофічне зменшення працівників галузі, що обумовлює посилення водної та вітрової ерозії, деградацію сільськогосподарських угідь, збільшення самовільних рубань та осередків шкідників лісових насаджень.

In the presented material, an analysis of the financial and economic state of the forestry industry was carried out, which testified to the deterioration of the financial results of the activities of state forestry enterprises, which was caused both by an increase in the tax burden on them, and by a decrease in the demand for forest products and an unsatisfactory existing management system of the industry. Especially negative is the tendency of the rate of growth of the cost of goods sold to exceed the rate of growth of net income, which negatively affected the financial results of the forest industry entities. The article noted that the profitability of enterprises is constantly decreasing, and there is also a 3–4 times increase in payables over receivables, which indicates an unsatisfactory state of working capital management at enterprises in the industry.

A trend towards an increase in the number of unprofitable business entities in the industry (from 8 to 18 enterprises) was revealed, as well as a significant decrease in the level of profitability for traditionally profitable areas of forest use (at the end of 2020 – 164 (out of 318 total) enterprises had a profitability of less than 1%). which practically does not allow the development of the forest industry.

Among the financial problems of forestry, the problem of an excessive level of tax pressure on state enterprises of forestry and hunting is singled out, which consists in their payment of 80% of dividends from net profit to the state as a mandatory payment. Based on the calculation data, it was concluded that since 2019, rent rates in Ukraine for the special use of forest resources have increased from 102.99% to 171.2% compared to 2015, which indicates the impossibility of reinvesting own funds in renewal and modernization material and technical base of forestry enterprises.

The deterioration of the financial and economic condition of the forest industry caused negative trends in the implementation of forestry and silviculture works, especially in the southern and southwestern regions – there is a catastrophic decrease in the number of workers in the industry, which causes increased water and wind erosion, degradation of agricultural land, and an increase in arbitrary logging and sites pests of forest plantations.

Ключові слова: лісове господарство, фінансово-економічний стан, податковий тиск, фінансовий результат, рентна плата.

Key words: forestry, financial and economic condition, tax pressure, financial result, rent.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За офіційними даними в загальній структурі виробленої промислової продукції лісгосподарські підприємства займають приблизно 2,4 %, а працюють на них понад 4,5 % загальної чисельності промислово-виробничого штату працюючих [1]. В той же час, важливість лісового господарства надзвичайно істотна не лише для інших галузей національної економіки, але і для здоров'я громадян через покращення ним якості навколишнього природного середовища, формування рекреаційних територій, мисливського та побічного користувачів тощо.

Власне лісове господарство за своїми функціональними завданнями комплексно використовує, постійно охороняє, систематично захищає та розширено відтворює лісові ресурси як сировинного, так і несировинного аспектів. На сьогоднішній день в умовах соціально-економічної нестабільності, відсутності повноцінного нормативного забезпечення та сучасного техніко-технологічного оснащення лісове господарство не завжди і не в повній мірі виконує вищезазначені функціональні

завдання. Це вимагає певного реформування лісової галузі, в першу чергу, щодо розробки та прийняття стратегічних документів у вигляді національної лісової політики, стратегії чи окремих державних програм підтримки галузі.

Нині в умовах зниження виробництва вітчизняної високоякісної лісової продукції здійснюється її імпорт з інших країн для задоволення потреб деревообробної та целюлозно-паперової промисловостей. В той же час передумови для докорінних змін в галузі існують, зокрема, це наявність необхідних територій з відповідними природно-кліматичними та ґрунтовими умовами, наявність висококваліфікованих кадрів та лісової науки. Не вистачає лише фінансових ресурсів і професійності топ-менеджменту галузі, який часто змінюється в залежності від політичної ситуації в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В галузевій економічній літературі існує низка наукових досліджень, присвячених проблемі удосконален-

Таблиця 1. Фінансові показники підприємств, що входять до сфери управління ДАЛРУ, млн грн

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	зміна, %
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	12354,2	13695,9	16849,4	15196,2	14462,1	17,1
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	8883,4	10229,3	12835,6	11237,6	10986,2	23,7
Валовий прибуток	3470,8	3466,6	4013,8	3958,6	3475,9	0,1
Фінансовий результат від операційної діяльності	724,9	587,6	589,5	358,5	241,7	-66,6
Чистий фінансовий результат	586,2	495,7	475,2	289,0	194,9	-66,7
Усього доходів	12777,4	14165,7	17492,8	16891,3	16385,3	28,2
Усього витрат	12191,2	13669,9	17017,6	16602,3	16190,4	32,8

Джерело: сайт Державного агентства лісових ресурсів України.

ня системи управління фінансово-економічним станом лісового господарства. Серед вітчизняних вчених слід відмітити наукові доробки Я. Бойко, Р. Дубаса, О. Дребот, І. Кичка, В. Лаврова, І. Лицура, Ю. Марчука, Є. Мішеніна, І. Соловій, М. Шершуна, О. Фурдичка та інших. Наукові дослідження зазначених вчених узагальнювали існуючі проблеми використання лісового потенціалу та обґрунтовували напрями розвитку лісової галузі в контексті забезпечення економічного, соціального та екологічного аспектів. В той же час, системного дослідження проблем управління фінансово-економічним станом і відповідного ефективного розвитку лісового господарства не здійснювалося, що обумовило необхідність проведення досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідження особливостей управління фінансово-економічним станом лісового господарства та визначення напрямів підвищення його ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Слід зазначити, що згідно Лісового кодексу ліси за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

- 1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);
- 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);
- 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);
- 4) експлуатаційні ліси.

Відповідно до статті 89 Лісового кодексу України охорону і захист лісів, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України (ДАЛРУ), здійснюють працівники державної лісової охорони, які беруть безпосередню участь у лісоохоронній роботі та здійснюють інші заходи, спрямовані на збереження, розширене відтворення, невиснажливе використання лісових ресурсів і об'єктів тваринного світу. Працівники державної лісової охорони здійснюють також охорону і захист лісів від пожеж, незаконних рубок, захист від шкідників та хвороб.

Аналіз стану виконання показників фінансових планів підприємств Держлісагентства засвідчив зростання їх чистого доходу від реалізації продукції за останні роки (таблиця 1). У 2017 році цей показник становив 13 696 млн грн, що на 10,9 % більше, ніж у попередньому році, а у 2020 році — 14 462,1 млн грн, що на 17,1 % більше, порівняно з базовим роком. Зростала і собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), яка у 2020 році порівняно з 2016 роком збільшилась на 23,7 %. При цьому темпи зростання собівартості реалізованої продукції є більшими від

темплів зростання чистого доходу, що негативно позначилося на фінансових результатах діяльності лісогосподарських підприємств. Так, чистий фінансовий результат у 2016 році становив 586,2 млн грн, а в 2020 році — 194,9 млн грн, що у порівнянні на 66,7 % менше базового 2016 року.

Таким чином, спостерігається погіршення фінансових результатів діяльності державних підприємств лісового господарства, що спричинено як підвищенням податкового навантаження на них, так і зменшенням попиту на лісопродукцію (залишки на складах на кінець року збільшуються на 54,4% на кінець періоду дослідження).

Узагальнюючи аналіз фінансово-економічного стану підприємств, що належать до сфери управління Держлісагентства, відмітимо наступні тенденції: темпи зростання собівартості реалізованої продукції більші, ніж темпи зростання чистого доходу, що негативно позначається на фінансових результатах діяльності підприємств. Так, чистий фінансовий результат діяльності підприємств, що належать до сфери управління Держлісагентства, у 2018 році становив 475,3 млн грн, що на 5 % менше відповідного показника 2017 року (495,7 млн грн) і на 18,9 % — 2016 року.

Такий результат діяльності мав значний вплив на показники рентабельності лісогосподарських підприємств, які відображені в табл. 2.

Як бачимо, зведений показник валової рентабельності підприємств щороку зменшується: 2016 рік — 28,1 %, 2019 рік — 23,0 %. Рентабельність діяльності підприємств зменшилась з 4,7 % (2016 рік) до 1,9 % за 2019 рік. При цьому із загальної кількості підприємств, яким затверджувалися фінансові плани, не виконали фінансових планів за показником "Фінансовий результат до оподаткування" у 2016 році 84 підприємства (26 %), у 2019 році — 50 (15 %).

Таблиця 2. Коефіцієнти рентабельності та прибутковості підприємств лісового господарства

Показники	2016	2017	2018	2019	Відхилення	
					абсол.	віднос.
Валова рентабельність	28,1	25,3	23,8	23,0	-5,1	-18,0
Рентабельність активів	14,5	10,9	9,4	8,5	-6,5	-45,0
Рентабельність власного капіталу	24,2	19,3	17,7	14,6	-9,6	-40,0
Рентабельність діяльності	4,7	3,6	2,8	1,9	-2,8	-59,8

Джерело: сайт Державного агентства лісових ресурсів України.

Таблиця 3. Динаміка ставок рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, грн

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Зміна ставок, %
За заготівлю 1м ³ деревини основних лісових порід	0,66-449,38	0,92-629,13	1,02-694,56	1,19-811,25	1,79-1216,88	1,79-1216,88	171,2-170,8
За заготівлю 1м ³ деревини неосновних лісових порід	1,34-790,44	1,40-1106,62	1,55-1221,71	1,81-1426,96	2,72-2140,44	2,72-2140,44	102,99-170,8

Кредиторська заборгованість по галузі станом на 1 січня 2020 року становила 2170,9 млн грн, а на 1 січня 2021 року — 2094,3 млн грн. В структурі кредиторської заборгованості питома вага заборгованості перед бюджетом становить 39,7 %, за товари, роботи та послуги — 26,3 %, з оплати праці — 12 %, з одержаних авансів — 11,5 %, інша кредиторська заборгованість — 10,5 %. Таким чином, спостерігається перевищення суми кредиторської заборгованості над дебіторською в 3—4 рази, що свідчить про незадовільний стан управління оборотними ресурсами на підприємствах галузі.

Для ілюстрації загальної ситуації із рентабельністю [2] державних лісгосподарських, лісомисливських та інших підприємств, що входять до сфери управління Держлісагентства, наведено дані з публічного звіту ДАЛРУ за 2019—2020 роки, в яких зокрема зазначено, що:

— найвищого рівня рентабельності в 2019 році досягли підприємства Вінницького (4,5%), Черкаського (4,2%), Сумського (2,9%), Хмельницького (2,7%) і Закарпатського (2,6%) обласних управлінь лісового та мисливського господарства, а найвищого рівня рентабельності діяльності в 2020 році досягли підприємства Черкаського — 3,9%, Хмельницького — 2,6% та Кіровоградського — 2,5%, що свідчить про зменшення найвищих показників рівня рентабельності;

— 132 підприємства мали рентабельність менше 1% (в 2020 році — вже 164 підприємства), серед них 33 підприємства Південно-східного регіону, 13 підприємств Житомирського, 12 — Волинського, 10 — Чернігівського та 9 — Рівненського обласних управлінь лісового та мисливського господарства;

— в 2019 році — 5 підприємств отримали збиток у загальній сумі 1,9 млн грн, а в 2020 році — 16 підприємств отримали збиток у загальній сумі 53 млн гривень.

Постійне недофінансування з держбюджету негативно впливає наведення та розвиток лісового й мисливського господарства в Україні в цілому і в лісодефіцитних областях особливо, а саме призводить до таких наслідків, як:

а) роботи зі створення нових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях, у тому числі полезахисних лісових смуг, проводяться в недостатніх обсягах;

б) відсутність персоналу галузі для своєчасного гасіння пожеж (досвід показує, що потужностей та можливостей ДСНС недостатньо для вчасного та ефективного гасіння пожеж);

в) не здійснюється на належному рівні охорона лісу від незаконних рубок;

г) відмічено різке збільшення шкідників та хвороб лісу;

г) припинено вирощування посадкового матеріалу на півдні та сході, що унеможливить у подальшому створення лісових насаджень [3];

д) не проводяться заходи з охорони і захисту лісу від пожеж; припинено облаштування протипожежних розривів та мінералізованих смуг і догляд за ними, утримання та забезпечення функціонування лісових пожежних станцій і пунктів спостереження, утримання тимчасових пожежних наглядців, упорядкування рекреаційних ділянок, гасіння лісових пожеж та протипожежна пропаганда;

е) не здійснюються лісовпорядні роботи, що унеможливає довгострокове планування лісгосподарських заходів;

є) звільняються висококваліфіковані фахівці галузі;

ж) під загрозою дестабілізації довкілля, посилення водної та вітрової ерозії призвело до того, що сотні тисяч гектарів земель південних та східних областей сільськогосподарських угідь деградовано, що є невідомою, а загальнодержавною проблемою].

Серед фінансових проблем лісового господарства низка фахівців вважають надмірний рівень податкового тиску на державні підприємства лісового та мисливського господарства, що полягає у виплаті 90 % (у 2019 році) та 80 % (у 2020 році) дивідендів з чистого прибутку на користь держави як обов'язкового платежу. І це поряд зі сплатою рентних платежів та інших податків і зборів.

Опитані експерти [4], зазначають, що такий розмір чистого прибутку (20%), який залишається у розпорядженні державних лісгосподарських підприємств після сплати дивідендів державі, є не просто недостатнім для належного виконання ними своїх функцій, а й може призвести до суттєвого погіршення їхнього фінансового стану та навіть банкрутства. Цей аспект набуває ще більшої актуальності в контексті відсутності бюджетного фінансування окремих дотаційних підприємств та наявного надмірного податкового тиску прибуткових (зі сплати рентних платежів, інших податків та зборів).

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів встановлюється Податковим кодексом України (ч. 1 ст. 77 Лісового кодексу України). У цьому кодексі, зокрема, визначено, що рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів відноситься до загальнодержавних податків. Ставки рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів за період 2015—2020 років наведені в таблиці 3.

На підставі даних, наведених у таблиці 3., можна зробити висновок, що з 2019 року ставки рентної плати в Україні за спеціальне використання лісових ресурсів зросли від 102,99% до 171,2 % порівняно з 2015 роком (при цьому з 2019 року такі ставки були збільшені на 50% порівняно з попереднім 2018 роком). Це вказує на пріоритетність фіскального інтересу (функції) держави в частині цього рентного платежу.

Згідно дослідженням вчених [5; 6], прагнення швидко поповнити бюджет, у тому числі за рахунок збільшення розміру ставок рентної плати за спецвикористання лісових ресурсів, а також інші часті зміни в податковому законодавстві, є однією з найбільших проблем оподаткування у сфері лісових відносин. Таке зростання ставок, по-перше, збільшує фінансовий тягар на лісогосподарські підприємства, а по-друге, в Україні відсутня відносна стабільність у цьому питанні, що заважає лісогосподарським підприємствам дотримуватися запланованих показників фінансових надходжень і витрат, унеможливує розвиток підприємств, а також відновлення, догляд і збереження лісу через збільшення витратної частини бюджету підприємства. Чинні розміри ставок рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів рекомендовано переглянути на предмет їхньої обґрунтованості й зменшити, якщо для цього будуть підстави.

ВИСНОВКИ

Здійснивши аналіз фінансово-економічного стану лісової галузі, слід узагальнити такі висновки та запропонувати напрями розвитку лісового господарства:

— аналіз стану виконання показників фінансових планів підприємств Держлісагенства засвідчив зростання їх чистого доходу від реалізації продукції в динаміці, в той же час спостерігається перевищення темпів зростання собівартості реалізованої продукції над темпами зростання чистого доходу лісового господарства, що призвело до негативного зменшення показника чистого фінансового результату на 66,7% на кінець періоду дослідження;

— спостерігається перевищення суми кредиторської заборгованості над дебіторською в 3—4 рази, що свідчить про незадовільний стан управління оборотними ресурсами на підприємствах галузі;

— показники рентабельності підприємств лісового господарства мають стабільно негативну тенденцію до зменшення, що призвело на кінець періоду дослідження до збільшення кількості збиткових суб'єктів господарювання галузі (з 8 до 18 підприємств); значного зменшення рівня прибутковості для традиційно рентабельних областей лісокористування, а на кінець 2020 року — 164 (із 318 всього) підприємства мали рентабельність менше 1%, що практично не дозволяє здійснювати розвиток лісової галузі;

— спостерігаються негативні тенденції щодо здійснення лісовпорядних робіт, що унеможливує довгострокове планування лісогосподарських заходів; в південних та південно-західних регіонах спостерігається незадовільна тенденція катастрофічного зменшення працівників галузі, що обумовлює посилення водної та вітрової ерозії, деградацію сільськогосподарських угідь, збільшення самовільних рубань та осередків шкідників лісових насаджень;

— негативними тенденціями щодо знецінення фінансового стану є: надзвичайно високий рівень відрахувань підприємствами у державний бюджет дивідендів; не прогнозоване зростання ставок рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, що призводить до значного зменшення частини прибутку

підприємств лісового господарства та неможливості здійснення реінвестування власних коштів в оновлення та модернізацію матеріально-технічної бази.

Література:

1. Кичко І.І., Гарус Ю.О. Перспективи розвитку лісового господарства України. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2016. — Випуск 11. — С. 128—132.

2. Звіт за результатами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм Державним агентством лісових ресурсів України за період з 01.01.2016 р. по 30.06.2019 р. від 23.01.2020 р. № 07-22/1. Державна аудиторська служба України. Київ, 2020. С. 38. URL: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=158120>

3. Публічний звіт Державного агенства лісових ресурсів України за 2019 рік. URL: <https://mepr.gov.ua/news/34682.html>

4. Дубас Р.Г., Дядченко І.І. Теоретичні засади антикризового управління лісокористуванням півдня України. Науково-практичний журнал "Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку", Київ. 2018. — № 15. — С. 66—73.

5. Дубас Р.Г. Удосконалення фінансово-економічного механізму у лісоресурсній сфері України. Економіка АПК. — Київ. — 2012. — № 2. — С. 66—69.

6. Ю. М. Марчук, В. І. Уварова. Фінансово-економічний механізм лісогосподарювання: особливості та інституціональні передумови формування. — Економіка та держава. — № 2/2019. — С. 57—67.

References:

1. Kichko, I.I. and Garus, Yu.O. (2016), "Prospects for the development of forestry in Ukraine", Mykolaiv's'kyu natsional'nyu universytet imeni V.O. Sukhomlyn's'koho, vol. 11, pp. 128—132.

2. State Audit Service of Ukraine (2020), "Report on the results of the state financial audit of the implementation of budget programs by the State Forest Resources Agency of Ukraine for the period from January 1, 2016 to June 30", 2019", available at: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=158120> (Accessed 20 Sept 2022)

3. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2020), "Public report of the State Agency of Forest Resources of Ukraine for 2019", available at: <https://mepr.gov.ua/news/34682.html> (Accessed 20 Sept 2022).

4. Dubas, R.H. and Diadchenko, I.I. (2018), "Theoretical foundations of anti-crisis management of forest use in southern Ukraine", Naukovo-praktychnyj zhurnal "Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku", vol. 15, pp. 66—73.

5. Dubas, R.H. (2012), "Improvement of the financial and economic mechanism in the forest resource sector of Ukraine", Ekonomika APK, vol. 2, pp.66—69.

6. Marchuk, Yu. M. and Uvarova V. I. (2019), "The financial and economic mechanism of forest management: features and institutional prerequisites for its formation", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 57—67.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2022 р.